

kısmını okur, güzel sesli bir grup da "و علی آل محمد" der. Bu sırada cemaat yürüyüş temposunda hep bir ağızdan "hû" ism-i şerifini zikreder. Kabre varılınca kadar salâ ve zikir tekrarlanır. İkinci safha definden sonradır. Defni takiben okunan aşr-ı şerifin ardından yine bir kişi baştan "و المرسلین" e kadar olan bölümü okur, ardından cemaatin tamamı "والحمد لله رب العالمین" cümlesini bestesine uygun bir şekilde söyler. Bu şekilde salâ sona erer.

Hüseyinî makamındaki bu eserin Müzikalî Hâfız Yaşar (Okur) ve Eyyübî Hâfız Ali Rıza'dan (Şengel) derlediği notasını *Nazarî-Amelî Türk Musikisi* adlı eserinde neşreden Subhi Ezgi, herhangi bir kaynak göstermeden bestekârının Hatîb Zâkirî Hasan Efendi olduğunu kaydeder. Halil Can ise bu eserin Buhûrîzâde Mustafa İtrî tarafından bestelendiğini belirtmektedir.

Cumhuriyet'ten sonra bazı resmî zevatın ve önemli kişilerin cenaze alayları bando-muzika eşliğinde cenaze marşı çalınarak yapılmakta, diğer ölülerin kabre götürülüşü sırasında cenaze salâsı okunmamaktadır. Ancak bazı şeyhlerin ve ünlü kişilerin cenazelerinin salâ okunarak kaldırıldığı da görülmektedir. Nitekim Hâfız Burhan, Hâfız Mecid Sesigür ve Hüseyin Sebirci gibi müşikişinaslarla Şeyh Muzaffer Ozak'ın (ö. 1985) cenaze merasimleri bu şekilde icra edilmiştir.

BİBLİYOGRAFYA :

Selânikî, *Tarih* (İpsirli), II, 433; Râsîd, *Tarih*, III, 116-117; *Teşrifât-ı Kadîme*, s. 115-116, 121, 125; Ezgi, *Türk Musikisi*, III, 64-65; a.m.f., *Temcit-Na't-Salât-Durak*, İstanbul 1946, s. 12-13; Uzunçarşılı, *Saray Teşkilâtı*, s. 54-55; Hayrettin Karaman, *Ebediyet Yolcusunu Uğurlarken*, Ankara 1988, s. 30; Halil Can, "Dinî Türk Musikisi Antolojisi: Cenâze Salâsı", *MM*, sy. 217 (1966), s. 14; Pakalın, I, 279; R. Ekrem Koçu, "Cenâze Salâsı", *İst.A*, VII, 3492; Öztuna, *BTMA*, I, 183.

NURİ ÖZCAN — MUSTAFA UZUN

CENCİRE

Hindistan'ın
batı sahilinde kurulmuş olan
eski bir devlet.

Adını Bombay'ın 48 km. güneyinde ki Danda Rajpuri Limanı'nın girişinde bulunan küçük adadan alır. Cencîre, Arapça'da "ada" mânasına gelen *cezîre* kelimesinin Marata dilindeki bozulmuş şeklidir. Devletin merkezi olan adanın önemi, burada Umman denizine hâkim bir kalenin yer almasından kaynaklanmaktaydı. Nizamşâhîler Devleti'nin kurucusu Melik Ahmed Bahrî'nin (1490-1509) hizmetinde bulunan Yâkut adlı bir Habeşî-

nin adayı işgal etmesi ve kalenin yönetimini ele geçirerek Habeş askerlerinden ve ücretli Maratalar'dan oluşan bir donanma kurmasıyla bölgenin önemi daha da arttı. Bölge dilinde Habeşîler'e *sîdî* (seyyid) denilirdi; bu sebeple ada hâkimine Sîdî, torunlarına da Sîdîler adı verildi. Daha sonra resmî unvanı vezir ve nevvâba dönüşen ada hâkimi, Hindistan'ın batı sahilindeki Konkan denilen bazı bölgelerde *tîmar** sahibi oldu ve bu topraklara da Habsân denildi.

Sîdîler 1492'den sonra Âdilşâhîler, 1670'ten sonra da Babürülüler'le iş birliği yaptılar. İmparator Evrengzîb, Cencîre donanmasının hacı taşıyan ve ticaret yapan Bâbürlü gemilerini korsanlardan korumasına karşılık Sîdîler'e 400.000 rupi veriyordu. 1680'den sonra Konkan kıyılarında hüküm süren Marata beylerinden Şâhçî ve yerine geçen oğlu Sîvâcî Cencîre'ye saldırdılarsa da Bâbürlüler'le aralarında çıkan savaş yüzünden adayı alamadılar. Sîvâcî'den sonra hükümdar olan oğlu Sambhâcî de saldırlarında muvaffak olamadı. Bundan dolayı Sîdîler Maratalar'a yenilmemekle övünmüşlerdir. XVIII. yüzyıl başlarında Peşva ve Angri kabilelerinin birbirleriyle anlaşarak başlattıkları Cencîre'nin mukavemetini kırma gayretleri başarısızlıkla sonuçlandığı gibi Sîdîler daha sonra Câferâbâd'ı zaptedip Cencîre Devleti'ne katıldılar. Hükümdarları ünlü Sûret Kasrî'na yerleşerek 1759'da İngilizler tarafından çıkarılınca kadar burada oturdu. Cencîre Devleti bağımsız durumunu 1870'e kadar korudu. Bu tarihten sonra idare iyice zayıfladı ve Sîdîler İngiliz hükümetiyle anlaşarak Hindistan'daki İngiliz birliğine dahil oldular.

Cencîre Devleti idarî taksimatta Murud, Şrivarzan ve Câferâbâd adlarıyla üç beldeye ayrılmıştı. XX. yüzyılın başlarında 85.000 kişi olan nüfusunun % 17'si müslümandı. 1947'de Hindistan birliğine katılan Cencîre bugün Maharashtra eyaletinin Murud şehrine bağlı bir ada durumundadır.

BİBLİYOGRAFYA :

Bayur, *Hindistan Tarihi*, Ankara 1947, II, 292-294, 312; III, 38-39; S. M. İkrâm, *Muslim Civilization in India*, New York 1964, s. 219; J. Sarkar, *A Short History of Aurangzib*, Calcutta 1979, s. 163-164, 242; İrfan Habib, *An Atlas of the Mughal Empire*, New Delhi 1982, harita 14 A; J. Douglas, *Bombay and Western India*, Delhi 1985, I, 22, 54; S. A. Rizvi, *The Wonder That was India*, London 1987, s. 141; *TA*, X, 169; J. S. Cotton, "Cencîre", *İA*, III, 90; W. Irvine, "Evrengzîb", *İA*, IV, 413-414; T. W. Haig, "Maratha", *İA*, VII, 315-316; Abdus Subhan, "Djandjira", *EI² Suppl.* (İng.), s. 246.

RECEP USLU

CEND

(جند)

Siriderya kıyısında
bugün mevcut olmayan
tarihî bir şehir.

İslâm coğrafyacıları, bugün Kazakistan sınırları içinde yer alan Siriderya'nın aşağı mecrasında Oğuzlar'ın yaşadığı üç şehirden bahsediler. Bunlar Oğuz yabgu'sunun kışlık merkezi olan Yenikent (Şehrkent, el-Karyetü'l-hadîse, Dih-i Nev), Huvâre ve Cend şehirleridir. Cend, nehrin sağ kıyısında Hârizm'e on günlük mesafede ve bugünkü Kızılıorda şehrinin yakınında kurulmuştu. Kaynaklarda Huvâre şehri hakkında bilgi yoktur. Bu şehirlerin ne zaman ve kimin tarafından kurulduğu kesin olarak bilinmemektedir. Ancak Barthold, İç Asya bozkırlarındaki ticarî faaliyetlerde önemli bir ambar görevi üstlenen bu şehirlerde IV. (X.) yüzyılda müslümanların yaşadığını, müslüman tüccarların daha önce Soğdlular'ın Türk bozkırlarında kurduğu kolonizasyonu devam ettirdiklerini ve bu üç müslüman şehrinin bu şekilde meydana geldiğini söyler (*Orta Asya Türk Tarihi Hakkında Dersler*, s. 79).

IV. (X.) yüzyılda Cend halkı gayri müslim Oğuz yabgusuna tâbi olup ona her yıl haraç ödemekteydi. Ancak giderek artan nüfuz ve kudreti sebebiyle Oğuz yabgusu ile arası açılan Subaşı Selçuk b. Dukak maiyeti (Kınık boyu), aile efradı ve sürüleriyle birlikte Cend yöresine geldi. Burada İslâmiyet'i kabul ederek müslüman halkı gayri müslim Oğuz yabgusuna haraç vermekten kurtardı. Selçuk'un Cend'e IV. (X.) yüzyılın ikinci yarısında geldiği kabul edilmektedir.

Selçuk b. Dukak, Cend ve diğer şehirlerdeki müslümanlarla birlikte gayri müslim Türkler'e karşı başlattığı cihad hareketi ile büyük bir şöhrete kavuştu ve "el-Melikü'l-Gâzî" unvanıyla anılmaya başlandı. Selçuk'un oğlu, Tuğrul ve Çağrı beylerin babası Mîkâil de böyle bir cihad hareketi sırasında şehid olmuştu. Selçuk 100 yaşını aşkın olduğu halde Cend'de vefat etti ve burada defnedildi. Selçuklular, atalarının ölümünden bir süre sonra Karahanlılar'la Ebü'l-Fevâris Şah Melik b. Ali el-Berânî'nin baskıları yüzünden Cend'den ayrılarak Sâmânîler tarafından kendilerine tahsis edilen Buhara ve Semerkant arasındaki Nur kasabasına yerleştiler. Cend şehri Selçuklular'ın

ayrılmasından sonra onların "kadim düşmanı" Ebû'l-Fevâris Şah Melik'in eline geçti. Şah Melik muhtemelen son Oğuz yabgusu Ali Han'ın oğlu olup Gazneli Sultanı Mesud, Karahanlılar'a ve âsi Hârizm valilerine karşı onunla ittifak yapmıştı. Şah Melik 429'da (1038) Sultan Mesud tarafından Hârizm valiliğine tayin edilmiş ve Hârizmşah Altuntaş'ın oğlu İsmâil'i buradan uzaklaştırmıştı. İsmâil de ona karşı Selçuklular'dan yardım istemek zorunda kalmıştı. Yardıma gelen Çağrı Bey'i de mağlûp eden Şah Melik daha sonra Tuğrul Bey tarafından bozguna uğratıldı ve Gazneliler'e sığınmak için Dihistan üzerinden Mekrân'a kaçtı. Şah Melik'in bu bozgunundan sonra Cend'e gitmeyip Mekrân'a kaçması, Cend'in bu sırada onun hâkimiyetinden çıktığını ve tekrar Selçuklular'ın eline geçtiğini göstermektedir. Şah Melik 434'te (1042-43) yakalanarak öldürüldü.

Selçuklular'ın daha sonraki yıllarda Cend'den ayrılarak hâkimiyet sahalarını İran'a ve batıya doğru genişletmeye başlamalarıyla şehir Kıpçaklar'ın eline geçti. Fakat Cend'i "devletlerinin mebdei ve menşei olan aziz bir belde" olarak kabul eden Selçuklular burayı hiçbir zaman unutmadılar. Nitekim Sultan Alparslan 457'de (1065) çıktığı Hârizm ve Mangışlak seferi sırasında, hânedana adını veren dedesi Selçuk'un kabrini ziyaret maksadıyla Cend'e kadar gitmiştir. Cend hanı kendisine itaat arz ederek bağlılığını bildirmiş, sultan da onu görevinde bırakmıştır. Sultan Sencer de bir gazâ ve cihad merkezi olarak kabul ettiği Cend şehrini tahkim etmiş ve Abbâsî halifesine gönderdiği bir mektupta Cend sınırında çok sayıda kâfirin kılıçtan geçirildiğini müjdelemiştir. Sultan Atsız devrinde (1128-1156) Hârizmşahlar'ın kontrolüne geçen Cend, bu dönemde de Or-

ta Siriderya mecrası ve Mangışlak yarımadası ile birlikte gayri müslim Kıpçaklar'a karşı yapılan gazâlarda en önemli uç şehirlerinden biri olarak kabul edildi. Hârizmşah Atsız'ın 1138'de isyana teşebbüs etmesi sebebiyle Sultan Sencer Hârizm üzerine sefere çıkarken Atsız'ı, müslüman vilâyetlerin sadık muhafızları olan ve kâfirlere karşı devamlı savaşan gazileri yok etmek ve Cend ve Mangışlak'ta müslüman kanı dökmekle suçluyordu. Atsız 1138'de yapılan savaşta Sencer'e fazla mukavemet edemeyip yenildi ve savaş meydanından kaçtı. 538'de (1143) ikinci defa isyan ettiyse de başarılı olamadı ve sonunda ona tâbi olarak hüküm sürmeyi kabul etti. Atsız o dönemde "ümmeât-ı bikâ'-ı dünyâ ve muazzamât-ı sugûr-ı İslâm"dan biri olarak anılan Cend'i 540 Rebülâhîrinde (Ekim 1145) tekrar zaptetmiş, ancak Sencer'in 542 (1147-48) yılındaki seferinden sonra şehir Hârizmşahlar'ın hâkimiyetinden çıkmış ve Selçuklular'ın kontrolüne geçmiştir. Atsız'ın 547'deki (1152) Kıpçak seferi sırasında Cend Karahanlılar'dan Arslan Han Muhammed'in torunu Kemâleddin b. Arslan Han Mahmûd'un elindeydi. Kemâleddin Atsız'ın büyük bir ordu ile yaklaşmakta olduğunu duyunca kaçtı. Atsız onu çeşitli vaatlerle geri getirtip hapsedti ve Kemâleddin hapis-te iken öldü. Atsız tekrar ele geçirdiği Cend'e veliaht olan oğlu İlarşan'ı vali tayin etti. Bu tarihten itibaren Hârizmşahlar tahta aday olan "ekber evlât"larını Cend'e vali tayin etmeyi gelenek haline getirdiler. İlarşan'dan sonra aynı görev ve Alâeddin Tekiş getirildi. Atsız'ın 527 (1133) ve 547'deki (1152) seferlerinden sonra 591'de (1195) Alâeddin Tekiş, 606 (1209) yılında da Alâeddin Muhammed Kıpçaklar'a karşı düzenledikleri seferlerde burayı bir üs olarak kullandılar.

Cend 1220'de Cengiz Han'ın orduları tarafından işgal edildi. Hârizmşahlar'ın Yenikent ve Cend valisi Kutluğ Han Moğollar'a mukavemet gösteremedi. Cengiz Han'ın sadık taraftarlarından Ali Hoca Cend'e vali tayin edildi ve ölümüne kadar bu görevi sürdürdü. Cengiz Han'ın büyük oğlu Cuci de Gürgenç'e yaptığı seferlerde burayı bir üs olarak kullandı. Cend, Moğol büyük hanları (1206-1370) ve Çağataylar (1227-1370) zamanında orta halli bir şehir olarak varlığını sürdürdü. XIV. yüzyıldan sonra ise kaynaklarda Cend hakkında bilgiye rastlanmaz.

Aral gölü daha çok Cend gölü olarak bilinir. Hârizm'e ulaşan ana ticaret yolu

üzerinde bulunan ve önemli bir ileri karakol görevi üstlenen Cend'in bölgenin ticarî hayatında mühim bir yeri vardı. Ayrıca Selçuk'un mezarının burada bulunması sebebiyle Selçuklular nezdinde kutsal bir hâtrarası olan Cend'i Yâkût VII. (XIII.) yüzyılda büyük bir şehir olarak tanıtır ve halkının Sünnî ve Hanefî olduğunu söyler (*Mu'cemül-büldân*, II, 168).

Cend'de yetişen meşhur bilginler arasında, Zemahşerî'nin talebesi kadı ve şair Ya'kûb b. Şîrîn el-Cendî, Ebû Nasr Ahmed b. Fazl b. Mûsâ el-Cendî ve *Nefhatü'r-rûh ve tuhfetü'l-fütûh* müellifi Müeyyüddin el-Cendî zikredilebilir. Ayrıca yöre halkının çok sevdiği, Şeyh Baba diye meşhur Kemâleddin-i Hârizmî de 1273'te Cend'de ölmüş ve burada defnedilmiştir.

BİBLİYOGRAFYA :

İbn Havkal, *Şüretü'l-arz*, s. 461-462, 512; *Hudûdü'l-âlem* (Minorsky), s. 72, 81, 122, 371; Muhammed b. Hüseyin el-Beyhakî, *Târîh* (nşr. Halîl Hatîb Rehber), Tahran 1368, III, 1115-1117; Sem'ânî, *el-Ensâb*, III, 318; Beyhakî, *Târîh* (Hüseyin), s. 87-88; Reşîdüddîn-i Vatvât, *Ebkârü'l-efkâr fi'r-resâ'il ve'l-eş'âr*, İÜ Ktp., FY, nr. 424, vr. 31^b-34^a; Bahâeddin Muhammed b. Müeyyid-i Bağdâdî, *et-Teveşşül ile't-teres-sül* (nşr. Ahmed Behmenyâr), Tahran 1315 hş., s. 12-15, 29, 84, 120, 155, 158-159, 174-175, 225, 235; *Ahbârü'd-devleti's-Selçukîyye* (Lugal), s. 2, 28; Yâkût, *Mu'cemül-büldân*, II, 168; Nesevî, *Sîret-i Celâleddîn-i Mîngburnî* (trc. Anonim, nşr. Müctebâ Mînovî), Tahran 1344 hş./1965, s. 43-54, 134-136, 354; İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, IX, 474-475; X, 49; Cüveynî, *Târîh-i Cihângüşâ* (Öztürk), I, 123, 140, 143-145, 171, 173, 192; II, 11-12, 14-15, 28, 31-33, 66; III, 48; G. Le Strange, *The Lands of the Eastern Caliphate*, Cambridge 1966, s. 486; Barthold, *Türkistan*, s. 194, 276, 318, 335, 347, 351-352, 356, 360, 363, 365-366, 369, 386, 392, 394, 440-441, 443; a.m.f., *Orta Asya Türk Tarihi Hakkında Dersler* (haz. K. Yaşar Koprıman — İsmail Aka), Ankara 1975, s. 79, 137, 251, 256, 258, 261, 266; a.m.f., *Uluğ Beg ve Zamanı* (trc. İsmail Aka), Ankara 1990, s. 132; Faruk Sümer, *Oğuzlar: Türkmenler*, İstanbul 1980, s. 34, 38, 40, 52, 57, 59, 62, 63, 66-67, 76, 94, 100-101, 111-112, 559, 564-565, 571-573, 591, 649, 650, 651; Osman Turan, *Selçuklular Tarihi ve Türk İslâm Medeniyeti*, İstanbul 1980, s. 61, 66-70, 73, 80, 88-89, 96, 159, 239, 240, 242; Mehmet Altay Köymen, *Alparslan ve Zamanı*, Ankara 1983, I, 78; a.m.f., *Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi* (İkinci İmparatorluk Devri), Ankara 1984, II, 228, 313, 315, 351-352; a.m.f., *Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi* (Kuruluş Devri), Ankara 1989, I, 16-17, 34, 153, 154, 157-158; İbrahim Kafesoğlu, *Hârizmşahlar Devleti Tarihi*, Ankara 1984, s. 34, 36, 43, 45, 60-61, 72-73, 81, 84, 91-95, 100-101, 105, 128-130, 143, 183, 211, 250, 253, 255-257, 259; *Kâmüsü'l-a'lâm*, III, 1840; C. E. Bosworth, "Djand", *EI² Suppl.* (İng.), s. 244-246.

ABDÜLKERİM ÖZAYDIN

قدرة وملك كل من امتلك كذا من امة هات حارث
ودولت واصلت الى صلح ملك وملت له ما راروا ورتة
شوه وغربت ببارك مصمم كرايذة ابادامادون وفضل
واعاد فتح وفضل قترن ايام ورفيق اعلام ما كره دانا فاخت
آن هشت مسووج بائدر وختاقت مجور وخطر چندالها
مقاع دديان مغلطات حقو اسالست واستعمال خطه
ازد سبهار وقرنالی كرت ما رايستين رواياد ميوه ورك
نباورد نايان بقصد جدي مطاوعت وخطبته ناو يوه
اما نسب همتاكة دولت ما رازد كرايذة بن متهاب
منظار ورحارث غنار وحنان حمتها بكمانيان مصره
كشت جماعتي ان سندان به عايتب هان خطبه لاخلت
نومو بود ندر وضا سفتقا وخطم ودرل تصريف امره ندي
ان دفعه كشمه وازير طجهال نفايت ضلالت بنشسته
كظلم الرطاي و باطل را وای بائدر ناظف هدايت حمت
عنايت برقه بصحا ندر قبا ما رازد ايرل ميوه ورج افغز

Cend şehrini "Ez ümmehât-ı bikâ'-ı dünyâ ve muazzamât-ı sugûr-ı İslâm" olarak tanıtan 540 (1145) tarihli bir vesika (Reşîdüddîn-i Vatvât, *Ebkârü'l-efkâr fi'r-resâ'il ve'l-eş'âr*, İÜ Ktp., FY, nr. 424, vr. 32^a)